

fundamentale forskelle der eksisterede mellem borgerkvinden og arbejdersken f.eks. i mellemkrigstiden. Der går nødvendigvis nuancer tabt, når man vil behandle alle kvindegrupperes forhold igennem et så langt spænd af tid. Indvendingen gælder også titlen, »Oppe først og sist i seng«. Den ville have været dækkende, hvis bogen handlede om tjenestepiger eller husmødre uden tjenestepiger. Kvinder, der havde råd til hushjælp, stod i hvert fald ikke først op. Fru statsråd Collett stod først op kl. 11 om formiddagen!

Hanne Caspersen

PER BOJE OG HENNING NIELSEN: Moderne tider, Odense 1868–1914. Odense bys historie, bd. 7., Odense. Odense Universitetsforlag 1985, 478 s. Ill. 240 kr. incl. moms.

»Etatsrådernes by« – sådan kaldtes Odense i slutningen af forrige århundrede. Og noget var der om snakken. Det var i Odense, at Danmarks sidste etatsråd, kreditforeningsdirektør Emil Kiørboe, i 1913 blev udnævnt – ifølge ham selv, fordi »siden den tid har jo socialister og radikale regeret landet«. For det andet var Odense i 1800-årenes anden halvdel i ualmindelig grad domineret og styret af et lille, aristokratisk storborgerskab, som i fornem tilbagetrækkethed i et selvsupplerende socialt fællesliv opretholdt Odense som en bastion for eliteborgerkulturen fra »sjette Frederiks dage« i en tid, hvor så meget nyt og foruroligende, fra grundtvigianere til socialister, var på vej.

Omkring det gamle Albani Torv lå etatsrådernes domæner: Industri- og håndværkerforeningen fra 1871, det pragtfulde industripalæ fra 1891, som bla. også husede Musikforeningen af 1866, den ærværdige Odense Klub, Læseforeningen med separatsaloner for mænd og kvinder, Den konservative Klub (motto: »Gud, Konge og Fædreland«), frimurerloger som »Maria til de tre Hjerter« fra 1791 eller »Louise« fra 1876, det pragtfulde venetianske rådhus – en værdig scene for borgerskabets magtudøvelse, »Tyltven«, osv. osv. Fra dette sociale bycentrum fyldt med forgyldte kabinetter og private promenadehaver ved åen gik borgerskabets domæne ud i naturen via Det kongelige privilegerede Skyttelav af 1704 – samt Skovforeningen af 1840, som drev lystskoven Fruens Bøge, hvortil »kvindelige personer i underordnet tjenstlig stilling« samt opvartere, kuske, sypiger, fabrikspiger og glasværksarbejdere indtil 1905 var forment adgang. Det var hertil sejladsen gik under afsyngelse af »Sejle op ad åen«... den sang er jo siden sunket til mere folkelige kredse...

Det kan være gavnligt, når så megen udforskning af 1800-årenes slutning drejer sig om bønder, arbejdere og folkelige bevægelser, at huske, at borgerskab og godsejerstand faktisk holdt magten, i rigsdagen til 1901, i Odense endda længere. – Når jeg har begyndt denne anmeldelse med at prøve at samle et lille billede af »etatsrådernes« sfære, er det ikke blot fordi den gamle højborgerlige provinskultur er så sjældent beskrevet, men også fordi bind 7 af Odense bys historie i meget høj grad lader læserne i stikken, når hun/han søger at samle et billede af den byens liv og sjæl, som gemmer sig bag arkivalier og statistikker.

Odense bys historie bd. 7, lægger helt fundamentalt op til spørgsmålet: hvad er byhistorie – og meningen med byhistoriske monografier? Spørgsmålet bliver stillet i relief af en netop udkommet byhistorie, »Køge Bys Historie« (1985, red.

Helge Nielsen), som er skrevet og redigeret efter helt andre principper end Odense bys historie. Den består af artikler, skrevet af folk fra meget forskellige fag, meget forskellige i stil og omfang, på kryds og tværs i kronologien og kulturen, men næsten alle et resultat af et stykke primær forskning i et emne, udvalgt som specielt karakteristisk for Køges historie.

Heroverfor står bd. 7 af Odense bys historie som en byhistorie i den traditionelle historikertradition, sektoropdelt, arkivaliestyret med meget få personlige holdninger og valg. Odense bys historie er den grundige og redelige fremlæggelse af et stort byhistorisk materiale, hvor alt tilsyneladende er med, fremlagt i 28 kapitler med de gode, gamle titler: befolkning, erhverv, handel, skole, kirke, fornøjelser, rig og fattig osv. osv. – illustreret af et stort statistisk materiale. Og alligevel sidder man tilbage efter læsningen med en kun uklarer opfattelse af, hvad Odense var til *forskel* fra andre byer. For at bruge den svenske byhistoriker Gregor Paulssons ord: »Hvad var Odense by som et historisk individ – hvad var Odense bys stil?« (»Svensk Stad«, 1:1950, p. IV). Jeg har allerede nævnt, at den særegne atmosfære i »etatsråderne by« skal fanges glimtvis i værkets spredte kapitler. Jeg kender ikke nok til Odense til iøvrigt at komme ind på, hvilke befolkningsgrupper, emner, kvarterer man ellers kunne have valgt til at karakterisere Odense i den omtalte periode (selv om jeg f.eks. savner en omtale af den for Odense specielle meget engelske inspiration i byplanlægning og villabyggeri, som især var påvirket af arkitekten Anton Rosens engagement i byen: Gerthasminde, Ålykkegård, Langelinie m.v.). Men et fint eksempel på, hvad byhistorie kan være, er det værk, som den ene af forfatterne var med til at udgive i 1983, nemlig Hans Chr. Johansens m.fl.: »Fabrik og bolig, det industrielle miljø i Odense 1840–1940«. Dette værk er så godt, netop fordi det tager et udvalgt emne op og følger en linie – og de kapitler, som er skrevet på grundlag af dette værk, hører da også til bindets bedste. Nævnes kan også Odense kommunes fremragende bygningsregistrarer, hvor kvartererne som helhed med liv og stil i høj grad kommer til syne.

Det vil således fremgå af ovenstående, at jeg i Odense bys historie bd. 7, savner nogle af de egenskaber, som jeg anser for meget væsentlige i byhistorien, nemlig: *helhedssyn* (dvs. at for eksempel se befolkningsgrupperes dagligliv, boliger, fællesskaber og magtplacering som en helhed), *tværfaglighed* (dvs. at drage nytte af så mange fagtraditioners synsvinkler som muligt), *valg* af emner og udførelse af disse som primær *forskning*, byens *liv og stil* (dvs. at man blandt andet fornemmer byens fysiske miljø, dens særpræg og selvforståelse i en sammenhæng). Et enkelt sted kommer forfatterne selv – ud fra kendskab til andre byers forhold – ind på et særtræk ved Odense, nemlig et i forhold til f.eks. de østjyske byer større antal små 1- og 2-etages ejendomme. En forklaring foreslås i Odenses større udbud af billig og lettilgængelig byggejord i alle retninger uden for bykernen. Måske er der også en sammenhæng med resten af Fyn, hvis øvrige byer også har et usædvanligt stort antal små 1-2-familieshuse?

Ikke mindst inden for områderne befolkning og levestandard lægges der et ret så imponerende materiale frem, som – når flere oplysninger fra andre byer efterhånden bliver lagt frem – kan medvirke til et nyt billede af de sociale og økonomiske forhold i de danske provinsbyer under industrialiseringen. Internt i Odense kan forfatterne i hvert fald drage den konklusion, at arbejderklassens levevilkår gennem perioden bliver generelt forbedrede, ikke mindst fordi udgifterne til de basale fødevarer efterhånden tog en mindre del af lønnen – men at

»etatsråderne« til trods for den langsomme politiske underminering af deres enerådende stilling i byen dog skummede fløden af byens industrialisering. Thi hvor de 70 største skatteydere i 1870 gennemsnitlig tjente 16 gange en almindelig arbejderløn, var forholdet i 1911 steget til 24:1!

Til slut bør værket's billedside roses. Her bliver odenseanerne synlige, i hverdag og i fest.

Peter Dragsbo

NYESTE TID

LARS MØLLER OG ANETTE WIBORG (red.): *Dengang under besættelsen – ubekvemme historier om en splittet nation*. Københavns Bogforlag, 1985. 203 s. 148 kr.

Jubelåret for Danmarks befrielse har afsat et litterært blomsterflor i hvidt og rødt, som man skal helt tilbage til sommeren 1945 for at finde magen til. Der har kun været få torne iblandt, men til de stikkende gevækster hører artikelsamlingen, »Dengang under besættelsen«, der kan karakteriseres som venstrefløjens svar på den nationale konsensushistorie.

For den der har fulgt med i litteraturen om besættelsen er der intet nyt at hente i de omkring 15 populært skrevne artikler. Flere har været publiceret før i samme eller lidt ændret form (*Tage Voss'* bitre opgør med krigsårenes opportunisme, *Tjørnehøjs* skildring af kongemagtens og højfinansens sammensværgelse imod parlamentarismen i 1940, interviewet med en af »de røde enker«, *Vera Vang*, og *Brylde's* historiografiske betragtninger). Bidragene er af meget vekslende kvalitet og karakter. Vi finder beretninger fra aktører, der spænder fra det rent agitatoriske som *Gustav Christiansens* tysklandsarbejder til *Mads Nissen Styrks* lavmælte og derfor stærkt virkende tilbageblik på »de unges forbund« under besættelsen – og desillusioneringen bagefter. Der er alt for korte og derfor værdiløse bidrag fra *Ebbe Sønderiis* om retsopgøret, og *Michael Bruun Andersen* om presseforholdene. *Leif Larsen* fortsætter sit korstog imod historikerne ligeså enøjet og forvansket som Carl Madsen, men med mindre charme. Man konstaterer at myterne også trives smukt på venstre-fløjen i form af sammensværgelsesforklaringer – om det nu er politikerne, fagforeningspamperne eller historikerne der er skurkene. Læseværdig er *Jon Vedels* popularisering af afhandlingen om de legale og illegale kræfter 1943–45 her i tidsskriftet (1983) og *Hans Jørn Nielsens* forsøg på en status over samarbejdspolitikens debet- og kreditsider. Han har bevæget sig et langt stykke fra sin enstrengede opfattelse i bogen, »Besættelse og befrielse« fra 1977. Men man savner her som andre steder en diskussion af modstandssynspunktets forskellige motiver, og konsekvenserne af »norske tilstande« – ikke mindst for arbejderklassen, således at holdningskollisionen mellem samarbejde og modstand bliver forståelig. Det var jo ikke tilfældigt at det var de svagestillede organisationer, nemlig arbejdsmændenes, der i Danmark som i andre besatte lande strakte sig videst i tilpasningen. Bogen slutter med 25 sider revue over presse- og politikerudtalelser om kollaborationen – og en efterskrift af *Kate Fleuron*, der trækker linjerne op fra frihedskampen til fredsbevægelserne og kampen imod NATO.

Hans Kirchhoff